

ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИДА АВАРИЯ ҚУТҚАРУВ ВА БОШҚА ШОШИЛНЧ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Воҳиджон Эркинович Шаҳобидинов

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети
ҳарбий тайёргарлик ўқув маркази доценти, резервдаги подполковник
e-mail: voso uz71@gmail.com +99897 740-10-57

АННОТАЦИЯ

Мамлакатимизда транспортлар ҳаракатланиш ҳудудларида турли табиий ва техноген тусдаги фавқулодда вазиятлардан самарали муҳофаза қилиш, оқибатларни бартараф этишда авария қутқарув ишларини такомиллаштириш долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Бундан ташқари тинчлик ва уруш даврининг фавқулодда вазиятларида, оммавий қиргин марказларида қутқарув ва бошқа шошилинч ишлар фуқаро муҳофазасининг энг муҳим вазифаларидан биридир.

***Калит сўзлар:** Темир йўллар, авария қутқарув ишлари, фавқулодда вазият, ёнгин, радиация ва авария-тиклов ишлари.*

ABSTRACT

One of the urgent tasks is the effective protection of transport in our country from emergency situations of various natural and man-made nature in the areas of movement, the improvement of emergency rescue work in eliminating the consequences.

In addition to him, rescue and other urgent work in emergency situations of the Times of peace and war, in centers of mass destruction is one of the most important tasks of civil protection.

***Keywords:** railways, accident rescue work, emergency, fire, radiation and accident-recovery work.*

КИРИШ

Темир йўлларнинг мамлакатимизда юк ва йўловчиларни ташишдаги улуши катта бўлиб, ташиш ҳажмларининг мунтазам ўсиши темир йўлларнинг техник жиҳозланиши, технологияларининг, табиий ва техноген тусдаги фавқулодда вазиятлар оқибатларини бартараф этишда авария қутқарув ишларини бажарилиш тартибини такомиллашиб боришини тақозо этмоқда.

Фавқулодда вазият – бу муайян ҳудудда ўзидан сўнг одамларнинг қурбон бўлиши, одамлар соғлиғи ёки атроф-муҳитга зиён етказиши, кишиларнинг ҳаёт фаолиятига каттагина моддий зарар ҳамда унинг бузилишига олиб келиши

мумкин бўлган ёки олиб келган авария, ҳалокат, оғир талофат келтирувчи офат, эпидемиялар, эпизоотиялар натижасида юзага келган ҳолатдир.

Авария – техноген хусусиятга эга бўлган, конструктив, саноат, технологик, ишлаб чиқариш ва ишлатиш жараёнда техник иншоотлар ва қурилмаларнинг ишдан чиқиши ёки зарарланиши натижасида содир бўладиган бахтсиз ҳодисалар ва фалокатлар.

Ёнғин — одамларнинг ҳаёти ва (ёки) соғлиғига, юридик ва жисмоний шахсларнинг мол-мулкига, шунингдек атроф табиий муҳитга зарар етказадиган, назорат қилиб бўлмайдиган ёниш.

Фавқулодда вазият манбасининг зарарланиш омиллари тарқалишининг олдини олиш ва таъсирини камайтириш усулини танлаш вазифа, фавқулодда вазиятнинг табиати, фавқулодда вазиятни бартараф этиш усули, физик-кимёвий хоссалари билан белгиланади.

Қутқарув ишларини мақсади одамларни қутқариш ва жароҳатланганларга тиббий ёрдам кўрсатиш, аварияларн бартараф этишдир.

Фавқулодда вазиятлар вужудга келгач, фуқаро муҳофазасининг асосий вазифаси биринчи навбатда зарарланган ҳудудларда қолган одамларни қутқаришдир.

Ушбу мақсадда бажариладиган ишлар мажмуаси қутқарув ва бошқа шошилич ишлардан (ҚБШИ) иборат. Баъзи манбаларда ва ҳужжатларда улар қутқарув ва шошилич авария-тиклов ишлари (ҚШАТИ) деб юритилади.

ҚБШИ одамлар ва мол-мулкни қутқариш, фавқулодда вазиятни локализация қилиш ва фавқулодда вазият манбасини зарар етказувчи омилларнинг таъсирини минимал даражага етказиш мақсадида олиб борилмоқда.

1-расм. Темир йўл транспортида қутқарув ва шошилич авария-тиклов ишларининг олиб борилиши.

ҚБШИ қуйидагиларни ўз ичига олади:

- қўнғироқларни қабул қилиш ва қайта ишлаш;
- фавқулодда вазият зонасига чиқиш;
- фавқулодда вазиятларни бартараф этиш учун мўлжалланган куч ва воситаларни жойлаштириш;
- фавқулодда вазият юз берган зонани разведка қилиш;
- қидирув, фавқулодда вазият зонасида шикастланганларни қутқариш, биринчи ёрдам кўрсатиш ва хавфсиз жойларга эвакуация қилишга тайёрлаш;
- фавқулодда вазиятни локализация қилиш;
- махсус ишларни бажариш ва уларнинг тугатилганлигини хужжат билан тасдиқлаш;
- куч ва воситаларни йиғиш ва дислокация жойига қайтариш.

ҚБШИ одамларнинг шикастланиши, вайронагарчилик, ёнғин, радиация, кимёвий ва бактериологик ифлосланиш, коммунал ва технологик тармоқлардаги бахтсиз ҳодисалар натижасида юзага келган оғир шароитларда ўтказилади.

2-расм. Темир йўл транспорти воситаларида хавфли юкларни портлаш ҳолатларини бартараф қилиш жараёни.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Темир йўл транспорти объектларида одамлар бор поездлар, портловчи, ўта фаол заҳарли моддалар ва бошқа хавфли юклар бўлган вагонларнинг бўлиши, тузилмаларни тушириш, ярадорларни чиқариш, ёнғидан эвакуация қилиниши билан боғлиқ вазиятнинг мураккаблигидадур.

Бундай ҳолларда, катта бошлиқларнинг қарорига кўра, поездлар ҳаракатини очиш учун ҚБШИ билан бир қаторда тиклаш ишлари ҳам олиб борилиши мумкин. Бундай шароитда ҚБШИларни олиб бораётган фуқаро

муҳофазаси тузилмалари ва темир йўл қурилиш ва тиклаш тузилмалари яқин ҳамкорликда ҳаракат қилиши керак.

Авария-қутқарув ишларининг (АҚИ) мақсади - фавқулодда вазият зонасидан одамларни хавфсиз ҳудудларга эвакуация қилиш, жароҳат олганларга ёрдам кўрсатиш ва уларни тиббий муассасаларга эвакуация қилиш, қутқарилганлар учун нормал яшаш шароитларини яратиш.

Бошқа шошилинич ишларнинг мақсади - АҚИни тез ва хавфсиз ўтказиш учун қулайроқ шароит яратиш, объектнинг омон қолган элементлари ҳаётини таъминлаш ва уни тиклаш. Улар хавф манбаларининг зарарли омиллари майдонларининг таъсирини чеклаши ёки йўқ қилиши керак.

Биринчидан, БШИ авария-қутқарув ишлари ўтказиладиган жойда ва авариялар хавф туғдирадиган ташкилотларга, қўшимча бахтсиз ҳодисалар, вайроналар, портлашлар билан таҳдид қиладиган ва АҚИни олиб бориш қийин жойда амалга оширилади.

3-расм. Темир йўл транспортида авария-қутқарув ишларининг олиб бориш жараёни.

Авария-қутқарув ишлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

- иш объектлари (майдонлари) ва уларга кириш йўллари разведка қилиш;
- иш объектларида (майдонларида) ёнғинларни локализация қилиш ва ўчириш;
- босиб қолган ҳимоя иншоотларини топиш ва очиш, улардан одамларни чиқариб олиш;
- шикастланган ва ёнаётган бинолар, иншоотлар, тутунли, газ билан ифлосланган ва сув босган бино вайроналаридан одамларни қидириш ва қутқариш;

- жабрланган одам топилган жойда биринчи тиббий ёрдам кўрсатиш ва уни фавқулодда вазият зонасидан ташқаридаги тиббий муассасага эвакуация қилиш;

-аҳолини фавқулодда вазият зонасидан хавфсиз худудларга олиб чиқиш;

-станциясидан поезд ва вагонларни олиб чиқиш;

-одамларга санитар ишлов берис, кийим, поябзал, шахсий химоя воситалари, техник ва транспорт воситаларини дезинфекция қилиш.

АҚБШИ пайтида кутқарув ишлари одамлар топилиши мумкин бўлган барча жойлар ва кутқарув гуруҳлари (бўлимлари) раҳбарларининг тегишли ҳисоботлари тўлиқ текширилгандан сўнг тўхтатилади.

Бошқа шошилиш ишларга қуйидагилар киради:

-ернинг ифлосланган жойларида йўллар ва ўтиш жойларини тартибга солиш;

-уларни четлаб ўтадиган йўлларини ётқизиш, коммунал ва технологик тизимлар ва тармоқларда, хавфли юклар билан ҳаракатланувчи таркибда аварияларни локализация қилиш ва бартараф этиш;

-қулаши мумкин бўлган бино ва авария-кутқарув ишларини олиб боришга омилларни йўқ қилиш;

-АҚИни таъминлаш учун шикастланган ва вайрон бўлган алоқа линияларини, электр ва сув таъминоти тармоқларини таъмирлаш ва тиклаш;

-қўшимча авариялар, уруш пайтида душманнинг такрорий зарбалари пайтида одамларни бошпаналарга жойлаш, шикастланган химоя тузилмаларини таъмирлаш ва тиклаш;

-хавфли юклар бўлган ҳаракатланувчи таркибни иш жойларидан олиб чиқиш, агар иложи бўлмаса - бу юкларни хавфсиз жойларга тушириш ва сақлаш ёки хавфсиз жойга олиб чиқиш.;

-портламаган ўқ-дориларни зарарсизлантириш ва йўқ қилиш.

Жамоат тартибини таъминлаш, фуқаролар объектлари ва мулкани химоя қилиш учун комендантлик хизмати тузилади, яъни асосий йўналишларда назорат пунктлари, комендант постлари, патруллик.

Жасадларни аниқлаш ва кўмиш зарур чоралардан биридир.

Темир йўл транспортида мансабдор шахслар фавқулодда вазиятда ташиладиган юкларнинг хавфсизлигини таъминлаш учун зарур чораларни кўради

Поездлар ҳаракати узилиб қолган тақдирда, ҚБШИни бошқарувчи тузилмалар ва темир йўл транспортининг махсус қурилиш-тиклаш тузилмалари билан шошилиш шароитда поездлар ҳаракатини тиклаш билан параллел

равишда иш олиб борилиши мумкин. Вазиятга қараб, биринчиси тиклаш ишларига, иккинчиси, аксинча, ҚБШИга жалб қилиниши мумкин.

Дозиметрик (кимёвий) назоратни ўз вақтида ўтказмасдан муваффақиятли қутқарув ишларини амалга ошириш мумкин эмас.

Радиоактив ифлосланиш (ифлосланиш) ҳолатида қутқарув ишларини олиб боришнинг асосий усуллари:

- радиоактив ифлосланиш ҳақида огоҳлантириш;
- шахсий ҳимоя воситаларидан, ҳимоя иншоотларида бошпанадан фойдаланиш;
- ифлосланган ҳудудларда одамларнинг ўзини тутиш қоидаларига риоя қилиш;
- ифлосланган маҳсулотлар ва сув истеъмолини йўқ қилиш;
- ифлосланган ҳудудлардан аҳолини (агар керак бўлса) эвакуация қилиш.

Кимёвий ифлосланиш бўлганда қутқарув ишлари қуйидагиларни ўз ичига олади:

- кимёвий хавф ҳақида огоҳлантириш;
- шахсий ҳимоя воситаларидан фойдаланиш;
- антидотлар ва ИПШлардан фойдаланиш;
- ҳимоя иншоотлари (бошпана)га яшириш;
- ифлосланган ҳудудда хатти -ҳаракатлар режимига риоя қилиш;
- одамларни ифлосланган ҳудуддан эвакуация қилиш;
- одамларга санитар ишлов бериш, ҳудудларни, иншоотларни, асбоб-ускуналарни, мулкни, транспортни, кийимларни газсизлантириш.

Кимёвий ифлосланиш, радиоактив ифлосланиш, ёнғинлар, шунингдек, ҳавонинг ғайритабiiй ҳарорати шароитида иш олиб борилганда, фавқулодда қутқарув хизматлари ходимларининг иш қобилиятини, махсус техника ва ускуналарнинг имкониятларини сақлаб қолиш зарурлигини ҳисобга олган ҳолда ташкил этилади.

Темир йўл транспорти объектларида ҚБШИни ўтказишнинг мураккаблиги шундаки, ҳар хил юклар, шу жумладан хавфли юклар кўп бўлган вагонлар одатда нисбатан кичик ҳудудда тўпланган ва поезд вагонларида одамлар бўлиши мумкин.

Поезд вагонлари бир-бирига жуда яқин жойлашган бўлиб, бу ёнғиннинг тез тарқалиш хавфини, портловчи моддалар, ёнувчан суюқликлар бўлган машиналарнинг портлаши ва ўт ўчирувчиларнинг ёниш жойларига киришини қийинлаштиради, чунки ўтиш жойлари йўқ, айниқса йўллар бўйлаб. Вагонлар

остида ўт ўчириш шлангларини ётқизиш қийин, чунки шлангларни рельс остига ётқизиш керак, балластда чуқурликлар ҳосил бўлади.

4-расм. Поезд вагонларида хавфли ёнғинлар.

Вокзалда фавқулодда вазиятнинг оқибатларини бартараф этиш кўпинча ўз ҳудудидан поездларни қўшни бекатларга, перегонга ва кириш йўлларига олиб чиқиш зарурати билан боғлиқ.

Биринчидан, одамлар ва хавфли юклар бўлган поезд ва вагонлар чиқарилади. Электрлаштирилган ҳудудларда, ёнғин содир бўлганда, станция йўлларини кучсизлантириш керак. Ҳаракатланувчи таркибни тарқатиш учун тепловозлар ишлатилади.

Ёнғин поезди қуйидагилар учун мўлжалланган:

-темир йўл транспорти объектлари ва ҳаракатланувчи таркибидаги ёнғинларни ўчириш ва тегишли қутқарув ишларини олиб бориш;

-бахтсиз ҳодисалар, авариялар, табиий офатлар, ёнғинлар билан кечадиган бошқа фавқулодда вазиятларда ёрдам кўрсатиш;

-ёнғинларни ўчиришда иштирок этиш ва темир йўл транспорти билан боғлиқ бўлмаган объектларда автоматлаштирилган бошқарув тизимларини ўз тактик-техник имкониятлари доирасида ўтқизиш, шунингдек ёнғин хавфсизлиги соҳасида хизматлар кўрсатиш.

Поезд ходимлари шахсий ҳимоя воситалари (филтрловчи ва изоляцияловчи ёки сиқилган ҳаво мосламалари, регенератив патронлар, Л-1 энгил ҳимоя костюмлари), ВПХР ҳарбий кимёвий разведка қурилмаси, ДП-5В дозалаш ўлчагич билан таъминланади.

Ёнғин поездларини, шунингдек, ишлайдиган локомотив парки бўлган йирик станцияларда (юк, йўловчи, сортировка участкаси) жойлаштирилади. Турар жойи икки томонлама чиқишни таъминлаши керак. Бу йўлда бошқа ҳаракатланувчи таркибни жойлаштиришга йўл қўйилмайди.

Чиқиш қисми ёнғин поездини манзилга етказиш учун зарур бўлган вақтга (1,5 соатдан кўп бўлмаган) қараб белгиланади, унинг радиуси 100 км дан ошмаслиги керак.

Ёнғин содир бўлган жойга ёнғин поездини чақириш поезд диспетчери ёки станция хизматчиси томонидан амалга оширилади. Ёнғин ҳақида хабар олгач, поезд диспетчери бўлим навбатчисига хабар беради, у билан бирга воқеа жойига қайси поезд юборилишини аниқлайди, ўт ўчириш поездига буйруқ юборади ва вокзал навбатчисига юбориш буйруғини беради.

Электрлаштирилган участкаларда поездни локомотив (паравоз локомотиви) олиб боради. Поездни электровоз билан олиб борганда, бўлим навбатчиси ёнғин жойига келиши учун тепловоз ёки паравозни тайёрлаб қўйиши керак.

Электрлаштирилган майдонларда ёнғин ўчириш фақат электр тармоғи электрчисидан ёзма рухсат олганидан сўнг амалга оширилади, бунда энергодиспетчерининг буйруғи рақами ва кучланишни ўчириш вақти кўрсатилади. Электрчининг келиши учун вақт талаб қилинса, радио орқали рухсат олишга рухсат берилади.

Вагонлар хавфли юклар билан издан чиқиб кетгани ҳақида хабар олингандан сўнг, қутқарув поезди билан ёнғин поезди ҳам бирга, қутқарув ва фавқулодда вазиятларни тиклаш ишларида хавфсизлигини таъминлашга ёрдам бериш учун юборилади.

Йўловчи поездларида қутқарув ишларини олиб боришда қутқарувчилар вагонни ташқарисидан ёки ичидан кириш эшиклари орқали кирадилар. Агар улар текилиб қолса, лангар, мисранг, искана ва босқон ишлатилади.

5-расм. Поезд вагонларида авария- қутқарув ишларини амалга оширилиши.

Вагонга дераза орқали кириш учун нарвон ва арконлардан фойдаланади. Қутқарувчилар бир-бирига ёрдам бериб ёки қўлларидан тортиб кириши мумкин.

Олиб ташлаш керак бўлган дераза ойнасининг ўткир бўлаклари айниқса хавфлидир. Вагонга киргандан сўнг, кутқарувчилар купе эшикларини очиш, кидирув, эвакуация қилиш ва жароҳатланганларга ёрдам беришни давом эттирадилар.

Вагон тагига тушган одамларни озод қилиш учун, агар керак бўлса, кўтарилади. Бу ишлар юк кўтариш кранлари ёки ог'ир юк кўтариш қувватига эга махсус кранлар ёрдамида амалга оширилади. Ба'зида қурбонларни эр остидан чиқариб олиш учун тешик очиш мақсадга мувофиқдир.

6-расм. Темир йўл транспорти воситаларида авария- кутқарув ишларини амалга оширилиш жараёни.

Ёнғин пайтида йўловчиларга вагонининг шикастлаш омиллари юқори ҳарорат, тўғридан-тўғри олов, ёниш жараёнидан келиб чиқадиган заҳарли моддалар ҳисобланади. Буларнинг барчаси ваҳима билан янада кучаяди. Йўловчи вагонлардаги портлашлар фавқулодда вазиятларнинг турларидан биридир.

Портлашларнинг сабаби портловчи моддаларни ташиш қоидаларини бузилиши, поезд йўналишида (пасттекисликларда) портловчи аралашманинг пайдо бўлиши, террорчилик ҳаракатлари бўлиши мумкин.

Вокзалда ёнғинни ўчиришида поездни бекатдан хавфсиз жойга олиб чиқиш керак:

перегонда - бу аҳоли пункти, туннеллар, кўприклар, виадук ва бошқа иншоотлар ташқарисидаги жой;

бекатда - тикилиб қоладиган йўл, кириш йўллари, алоҳида йўлдаги жой, асосий йўлдан энг узоқ, бинолар, иншоотлар. Биринчидан, одамлар билан поездлар ва транспорт хавфини туғдирадиган хавфли юклар чиқарилади.

Қаттиқ жисмлар катта олов чиқармай ёнади, кўп миқдорда қаттиқ жисмлар катта олов чиқармай ёнади, кўп миқдорда тутун ва токсик моддалар

чиқаради. Суюқ моддалар катта ёниш тутун ва токсик моддалар чиқаради. Суюқ моддалар катта ёниш майдони, майдони, баланд машъала ва қаттиқ тутун пайдо бўлиши билан ёнади. Суюқ ёнувчи материалли бор цистерна ёниш пайтида ёнади.

Ёнувчан суюқликлари бор цистерналар ёнганда, уларни дарҳол ўчириш керак Цистернанинг очик бўйнидан суюқ буғ ёниб чиққанда, уни устига қопқоқ ёки намаг ташлаш керак.

7-расм. Темир йўл транспорти вагонларининг ёниш жараёни.

Тарқалиб ёнаётган суюқликни сув, кўпик, адсорбсион материаллар билан ўчирилади.

Агар кўшни поездларга ёнғин хавфи туғилса, ёнаётган цистернани хавфсиз жойга олиб бориб, уни ўчиришни ташкил қилиш керак. Бир вақтнинг ўзида бир нечта цистерна ёниб кетганда, уларни совутиш ҳамда кўшни вагонлар ва цистерналарни химоя қилиш керак.

8-расм. Темир йўл цистерна вагонларининг ёнгиндан ўчириш жараёни.

Вагонда ёнғин содир бўлганда, ташқи томондаги очик ёнғинни ўчириш керак, кейин эса люк ва эшиклар орқали вагонга (контейнерга) ўт ўчириш

воситаларини киритиш керак. Баъзида, энг кучли ёниш жойларида, том ва деворларда ёнғинга қарши воситаларни киритиш учун тешиқлар очилади.

Агар ёнаётган газ машъалини йўқ қилишнинг иложи бўлмаса, унинг эркин ёниб кетишига йўл қўйилади. Портлаш эҳтимолини истисно қилиш учун ёнаётган цистернани доимо сув билан совутиб туриш керак.

Темир йўлда фавқулодда кимёвий хавфли моддаларни чиқишини тўхтатиш учун идишлар тешиқларини ёпиш, идишлар ичидан суюқликни захирага хайдаш, хавфли маҳсулотларни хавфсиз жойга ўтказиш орқали амалга оширилади. Идиш тешиқлари ёғоч ёки пластик пона ёрдамида ёпилади. Ба'зан қисқичлардан фойдаланилади.

Тўкилган захарли моддани марзалаш, унинг тарқалишига тўсқинлик қилиш, зарарли моддаларни табиий чуқурликларга, махсус ариқларга ёки идишларга йиг'иш, зарарсизлантирувчи моддалар ва адсорбентлар (қум, майдаланган тош, тупроқ) билан зарарли кимёвий моддаларни тозалаш керак. Марзалаш учун булдозерлар, автогрейдерлар, экскаваторлар ва қўлда тупроққа ишлов берувчи асбоблар ишлатилади.

Зарарланган худуддан авариявий хавфли кимёвий моддалар (АХКМ) сиситернакларга қуйилади. Шундан сўнг, худудни ва транспорт воситаларини дезинфекция қилиш ишлари олиб борилади. Хавфли кимёвий моддаларни суюқ усулда зарарсизлантириш ёнғин, сув қуядиган машиналар, автоматик тўлдирувчи ва насос станциялари ёрдамида амалга оширилади.

Хавфли кимёвий оқибатларини бартараф этишда барча чоралар юкнинг характери ва авария картасида кўрсатилган эҳтиёт чораларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши керак. Кондуктор ёки юк жўнатувчи мутахассислар томонидан хавфли юкларни кузатиб боришда, АҚИ пайтида уларнинг кўрсатмаларини ҳисобга олиш керак. Қутқарувчилар хавфли кимёвий моддаларнинг асосий хусусиятлари ва уларни дезинфекция қилиш воситалари билан таниш бўлиши керак.

Поездлар ҳалокатга учраганда ва йўлларда авария юз берганда, улар одамларни ва моддий бойликларни қутқариш, поездлар ҳаракатини энг қисқа вақт ичида очиш билан боғлиқ ишларни бажарадилар.

Поезд ҳалокати ва йўлларда авария юз берганда бажариладиган ишлар кўлами аниқ вазиятга боғлиқ. Умуман олганда, у қуйидагиларни ўз ичига олади:

- йўлни, ҳаракатланувчи таркибни, алоқа тармоғини ва бошқа тузилмаларни бузилганлиги ва ифлосланишининг табиати ва даражасини аниқлаш, ёнғинларнинг кўлами, шикастланган одамлар, хавфли юкларнинг

мавжудлиги ва ҳолати, фавқуллода қутқарув кучларини жойлаштириш тартибини аниқлаш.

- вайрон бўлган вагонларда одамларни қидириш, жабрланганларга биринчи ёрдам кўрсатиш ва уларни тиббий муассасаларга эвакуация қилиш;

- шикастланмаган одамларни хавфсиз жойларга олиб чиқиш, ёнғинларни ўчириш, ҳаракатланувчи таркиб ва бошқа асбоблар йўлини дезинфекция қилиш (агар керак бўлса);

- вайрон бўлган ҳаракатланувчи таркибни, хавфли ва қимматбаҳо юкларни хавфсиз масофада олдиндан тушириш ва бинога яқин жойдан олиб кетиш;

- яроқли ёки озгина шикастланган ҳаракатланувчи таркибни релсъларга қўйиш, уни энг яқин алоҳида пунктга етказиш ва кейинчалик та'мирлаш;

- йўл тўшагини, йўл устки қисмини, алоқа тармоғини, алоқа ва бошқа тузилмалар ва қурилмаларни тиклаш;

- одамларга санитар ишлов бериш (агар керак бўлса).

Тикловчи поезд ҳаракатланувчи таркиб издан чиқиши ва тўқнашувини бартараф этиш, шунингдек, табиий офатлар юз берганда ёрдам кўрсатиш учун мўлжалланган.

Агар қурбонлар бўлса, биринчи навбатда АҚИ амалга оширилади.

Тикловчи поезд юк кўтаргич (темир йўлга ўрнатилган кранлар - 2 дона, гусеничали кран - 1 дона), тортиш ва ташиш техникаси, прокат, қувват ва бошқа ускуналар, материаллар, инвентарлар, ҳимоя Л-1 нурли ҳимоя костюми) ва кийимкечаклар, нафас олиш органларининг шахсий ҳимоя воситалари (противогаз ИП-4, ГП-5В, респираторлар), кимёвий (ВПХР ҳарбий кимёвий разведка қурилмаси) ва радиация (ДП-5В нурланиш дозалари ўлчагичи) асбоблари билан жиҳозланган бўлиши керак.

Қайта тиклаш поезда катта станцияда (юк, йўловчи, сортировкалаш ёки участка) локомотив парк мавжуд жойларда бўлади.

Поезднинг тўхташ жойи икки томонлама чиқиш йўлидаги йўлларда жойлашган бўлиши ва стационар ишлаб чиқариш ва коммунал хоналар билан жиҳозланган бўлиши керак. Қайта тиклаш поезда тўхташ жойига бошқа ҳаракатланувчи таркибни жойлаштириш тақиқланади. Қайта тиклаш поездларининг дислокация нуқталари орасидаги масофа 200 км дан ошмаслиги керак.

9-расм. Механизациялашган йиғма гуруҳ техникалари.

ХУЛОСА:

Қутқарув ва бошқа шошилиш ишлар билан шуғулланадиган гуруҳларнинг иш тартиби нафас олиш ва кўриш органларининг ҳимояловчи воситалари ва шахсий ҳимоя воситаларининг ҳимоя вақтини, шунингдек, маълум бир жойда ишлашда одамларнинг ишидаги ўзгаришларнинг қонуниятларини ҳисобга олган ҳолда ўрнатилиши керак.

ҚБШИ туну-кун техник хизмат кўрсатишни режалаштираётганда, иш циклларининг давомийлиги, шу жумладан дам олиш танаффуслари 6 соатдан ошмаслиги керак ва ҳар бир алоҳида ҳолатда маълум вақт давомида барқарор ишлашни тавсифловчи кўрсаткичлар асосида белгиланади.

Бўлинмаларни алмаштириш белгиланган иш вақти тугагандан сўнг амалга оширилади. Ўзгартириш вақти ва тартиби ҚБШИни амалга оширувчи бўлинма бошлиғи томонидан белгиланади. ҚБШИнинг узлуксизлигини таъминлаш учун кадрларни ўзгартириш тўғридан-тўғри иш жойида амалга оширилади. Ўзгартирилган агрегатлар ва бирикмаларнинг жиҳозлари, агар керак бўлса, иш жойига келган бўлинмаларга ўтказилади.

Объектда (участкада) катта бўлим бошлиғи алмаштирилади. У иш жойини (иш жойини) келган бўлинма бошлиғига топшириши шарт, унга жой, иш шароитлари, шикастланганларнинг жойлашуви, алоқани ташкил этиш ва ҳк.

Иш объектларини (майдонини) топшириш тугагандан сўнг, алмаштириладиган куч ва воситалар белгиланган йиғиш пунктига келтирилади,

кейинги ҳаракатларга тайёрланади, сўнгра ҳордиқ чиқариш майдонига ўтади (жойлаштириш).

ҚБШИ ни тугатиш тўғрисидаги қарор фавқулодда вазиятлар бошлиғи томонидан қабул қилинади, сўнгра ҚБШИни амалга ошириш далолатномалари бажарилади ва тасдиқланади.

ҚБШИ юқори психологик ва жисмоний стресс, хавфнинг ошиши, фавқулодда вазиятни бартараф этишда иштирокчиларнинг ҳаёти ва соғлиғига бевосита хавф туғдирадиган шароитда амалга оширилади ва белгиланган хавфсизлик талаблари ва меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларига мувофиқ бажарилиши керак.

Фавқулодда вазиятларнинг олдини олиш ва бартараф этиш режалари белгиланган тартибда ишлаб чиқилган ҳудудлар ва корхоналарда ҚБШИ ушбу режаларда белгиланган хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши керак.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasining “Aholi va hududlarni texnogen va tabiiy xarakterdagi favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni 20.09.1999 y.
2. Ўзбекистон Республикаси темир йўлларида фойдаланиш қоидалари, Тошкент, 1999.
3. Темир йўл қурилиши, йўл ва йўл хўжалиги атамалари ва тушунчаларининг русча-ўзбекча луғати, Расулев А. Ф., Фозилова З., Махаматалиев Э. М., Тошкент, 2005.
4. О мерах по предупреждению чрезвычайных ситуаций, связанных с паводковыми, селевыми, снеголавинными и оползневными явлениями, и ликвидации их последствий.
5. Постановление Президента Республики Узбекистан от 19 февраля 2007 г. № ПП-585 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=1132317. – Дата доступа: 01.12.2017 г.
6. Ниязметов С.С. «Методика расчета и проектирования противоползневых сооружений для защиты дорожного земляного полотна» Автореферат диссертационной работы М. 2007 г.
7. ТЕМИР ЙЎЛ БЕКАТЛАРИ ВА ТУГУНЛАРИ / А. Ш. Шорустамов, Р. Я. Абдуллаев [ва бошқ.]. - Темир йўл коллежлари учун дарслик Чўлпон номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2007-й.

8. Авария-қутқарув ишлари / С. Газиназаров [ва бошқ.]. - Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги - Т.: Чўлпон номидаги НМИУ, 2014, - 160 б.
9. Дергачева, И. (2017). Проблемы прогнозирования и предупреждения трансграничных паводков в горных и предгорных районах Узбекистана [Электронный ресурс]. *НИГМИ, Узгидромет.*—Режим доступа: <http://skachate.ru/geografiya/148685/index.html>.—Дата доступа, 1.
10. Makkambaev P.A., Raziqov R.S. “Temir yo‘l transportida favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi” T. ToshIT 2018 yil
11. Ахмедов М.А., Салямова К.Д. “Селевие явления Узбекистана”. Вестник Университета гражданской защиты Белорусии Т2, № 2.2018 г.
12. Shahobiddinov, V. E., Khodjayev, O. S., & Oripov, S. G. (2021). TEMIR YO ‘L TRANSPORTIDA SODIR BO ‘LGAN TABIIY VA TEXNOGEN TUSDAGI FAVQULODDA VAZIYATLAR OQIBATLARINI BARTARAF ETISHDA AVARIYA QUTQARUV ISHLARINI TAKOMILLASHTIRISH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9), 987-994.
13. Kh, A. S., Shahobidinov, V. E., & Sh, K. O. PROTECTION OF TRANSPORT FACILITIES FROM FLOOD AND EARTHQUAKE.
14. Shaxobidinov, V.E. (2022). TEMIR YO‘L TRANSPORTIDA HARBIY TRANSPORT VA YUKLARNI TASHISHGA OID BAJARILADIGAN TADBIRLAR. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2 (Special Issue 4-2), 313-319.
15. Khakimovich, A. S., Djaborov, S. X., & Shaxobidinov, V. E. (2022). Impact of Water Resources on Objects and Lines of the Railway in Mountain and Foothill Places of Uzbekistan. *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 6, 234-240.
16. Шахобидинов, В. Э., Абдазимов, Ш. Х., Орипов, С. Г. У., & Гофуров, Ё. К. (2022). ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ В ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ И ОБЪЕКТЫ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА ПРИ ПРИРОДНЫХ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН. *Academic research in educational sciences*, 3(5), 807-814.
17. Abdazimov Sh.X., Shaxobidinov V.E., “ВЛИЯНИЕ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРА НА ЖЕЛЕЗНУЮ ДОРОГУ В ГОРНЫХ И ПРЕДГОРНЫХ РАЙОНАХ ПРИ ПЕРЕВОЗКЕ ОПАСНЫХ ГРУЗОВ. АВАРИЙНО-ВОСТОПОВИТЕЛЬНЫЕ РАБОТЫ ПРИ ЧС” O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FAVQULODDA VAZIYATLAR VAZIRLIGI AKADEMIYASI "Yong‘in-portlash xavfsizligi" ilmiy-amaliy electron jurnal

"Пожаро-взрыво безопасность"научно-практический электронный журнал, ISSN 2181-9327, № 1 (8), 2022, 188-195 Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences VOLUME 2 | ISSUE 10 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor SJIF 2022: 5.947 Advanced Sciences Index Factor ASI Factor = 1.7 1150 w October 2022 www.oriens.uz

18. Абдазимов, Ш. Х., Шахобидинов, В. Э., & Орипов, С. Г. У. (2022). ПОСЛЕДСТВИЯ НАВОДНЕНИЯ И НАВОДНЕНИЯ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ СООРУЖЕНИЯХ И НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТАХ. ОРГАНИЗАЦИЯ АВАРИЙНО-СПАСАТЕЛЬНЫХ РАБОТ ПРИ СТИХИЙНЫХ БЕДСТВИЯХ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(7), 773-780.

19. Шахобидинов, В. Э., & Разиков, Р. С. (2022). ОСОБЕННОСТИ ЛИКВИДАЦИИ ПОСЛЕДСТВИЙ АВАРИЙ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(8), 343-351.

20. Shaxobidinov, V., & Oripov, S. (2022). TEMIR YO‘L TRANSPORTI ORQALI XAVFLI YUKLARNI TASHISHNI TASHKIL ETISH MASALLARI VA AVARIYA OQIBATLARINI OLDINI OLISH. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(9), 81-88. 21.

21. Abdazimov, S., Shaxobidinov, V., Nurmamatov, S., & Oripov, S. (2022). XAVFLI YUKLARNI TASHISHDA FAVQULODDA TEXNOGEN HOLATLARNI TEMIR YO ‘L TRANSPORTIGA TASIRI. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(11), 510-516.